

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Академія педагогічних наук України

Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект

Київ-Івано-Франківськ
2006

НБ ПНУС

707313

ЗМІСТ

Вступ	3
Етнографічні групи: тенденції розвитку.....	8
Діалектна диференціація: регіональний аспект.....	55
Взаємодія діалектно-територіального та літературного мовлення.....	79
Побутово-розмовне мовлення галичан.....	97
Мовна стихія сучасного галицького села.....	115
Літературно-художній процес на Прикарпатті: етнонаціональний модус.....	184
Етнопсихологічні особливості людності: тенденції розвитку.....	231
Демографічний розвиток Прикарпаття.....	264
Агропромисловий комплекс: регіональний аспект.....	284

ДІАЛЕКТНА ДИФЕРЕНЦІЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Мова краю, будучи виявом загальнонаціональної української мови, має і певні місцеві особливості вимови звуків, словникового складу й граматичної будови. Ці місцеві відмінності виявляють себе на тлі того спільного, що об'єднує місцеві різновиди мови в єдину українську національну мову і становить їх основу.

На Івано-Франківщині поширені говірки південно-західного наріччя української мови: гуцульські, покутські, наддністрянські, або опільські, бойківські, а також окремими вкрапленнями переселенські лемківські. Територія поширення кожного з діалектів виходить за межі нашого краю і знаходить своє продовження в сусідніх областях.

Гуцульський й бойківський діалекти охоплюють гірську частину краю, розмежовуючись між собою смугою перехідних говірок у межиріччі Лімниці й Бистриці Надвірнянської. З погляду адміністративного районування гуцульські говірки в основному зосереджені у Верховинському, Косівському й Надвірнянському, бойківські – в Долинському й Рожнятівському районах на південний захід від умовної лінії Болехів-Долина-Перерісль-Ланчин-Косів-Кути.

На північний схід від цієї лінії тягнуться опільські, або наддністрянські, та покутські говірки. Межа між ними пролягає широкою смугою перехідних говірок приблизно по лінії північніше Надвірня-Отинія-Живачів-Петрів. Отже, в селах Рогатинського, Калуського, Галицького, Тисменицького, Тлумачького та в крайніх північно-східних населених пунктах Долинського й Богородчанського районів маємо опільські, або наддністрянські, говірки. Снятинщину, Городенківщину, Коломийщину та частково Тлумаччину (крайня південно-східна частина), Косівщину, Надвірнянщину (крайня північно-східна частина) обіймають покутські говірки¹.

¹ Див.: Атлас української мови. – Т. II. – К., 1988: Карта говорів української мови // Жилко Ф.Т. Говори української мови. – К., 1958.

Внаслідок сумнозвісної депортації в повоєнний час лемків із їх рідних земель і дисперсного розселення їх в Україні в окремих селах нашого краю трапляються переселенські лемківські говірки. Лемківською говіркою розмовляють, зокрема, в Глибокій і Сідлищах Коломийського, Торговиці Тисменицького, Маринополі Галицького, Лопушні Рогатинського районів та ін.

Кожен із діалектів, що поширені в нашому краю, характеризується низкою специфічних фонетичних, лексичних, граматичних рис. Одні з них властиві всім говорам регіону, інші побутують лише в одному чи в двох-трьох діалектах. Спільними діалектними особливостями мови населення краю є, зокрема, вимова ненаголошеного *е* наближено до *и* (*се^ило, ме^ине*), відмінкові форми на *-ови* (*-еви*) в давальному та місцевому відмінках однини іменників чоловічого й середнього роду (*братови, конєви, селови*), стягнені закінчення *-ов, -ев* (з *-ойу, -ейу*) в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджуваних із ними прикметників, порядкових числівників та деяких займенників (*рукóв, ногóв, білов, трéтов, собóв*), відсутність подвоєних приголосних в іменниках середнього роду на зразок *зілс, житс*. Однак більшість специфічних діалектних рис не мають загального поширення і локалізуються лише на певній території краю. Розглянемо найголовніші ознаки кожного з діалектів¹.

Гуцульські говірки

Голосний звук *а* після м'яких приголосних та *й* переходить у *е, и, і* (*гусе, взев, лошс, памніть, йи^к, йезік, зайіц* та ін.). Звук *и* під наголосом вимовляється як *е*, або *и^е, е^и* (*вэд'іти, возеу, д'іте^ина, хати^е, кудіс* та ін.). Голосний *і*, що чергується з *о* у

¹ Основні ознаки кожного діалекту визначені на основі власних матеріалів, зібраних під час діалектологічних експедицій у 70-х – 80-х рр. ХХ ст., і характеристик окремих говорів, поданих у науковій літературі, зокрема: *Жилко Ф.Т.* Значч. праця – К., 1958; *Бевзенко С.П.* Українська діалектологія. – К., 1980; *Кисілевський К.* Надпрутський говір Стефаникових персонажів: Матеріали до словника // Українське мовознавство в останній добі: Філологічні праці. – Рим, 1973. – С.153–161; *Закревська Я.* Загальна характеристика гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – С.7–10; *Худаш М.Л.* Основні риси бойківського говору // Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С.44–47; *Худаш М.Л.* Основні особливості гуцульського говору // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С.51–56.

відкритих складах, звучить як **и** (*вин, дзвин, мист* та ін.). У дієслівному префіксі **ви-** послідовно виявляється звук **і** (*вібрати, вісипати* та ін.). Приголосний звук **р** зберігає давню м'якість (*косар', чер'вак, дохтор', мор'ква*). Як і в більшості говірок краю, м'які приголосні **т', д'** перед **і, е** переходять у **к', г'** (*к'істо, к'ешко, г'ерá* (діра), *г'іука, г'ек* (дяк), *г'іж'е* (діжа) та ін.). Звуки **ц, с** в кінці слів, а також перед **а, у, и** здебільшого стверділи, пор.: *хлопец, швец, одови'ца, купец, п'єр'цу, цес, цеса, дес, шос* та ін. Шиплячі звуки зберігають давню м'якість: *ч'орней, ш'ос', ж'оуч', ч'ім'у, кл'уч', ч'ерес* та ін. Дзвінки приголосні перед глухими і в кінці слова втрачають дзвінкість і переходять у глухі, напр.: *сам, м'іт, л'іт, н'іт* та ін. Звукосполучення губних приголосних з **й** на відміну від загальнонародної мови не має вставного **л**, пор.: *к'уп'ю, л'уб'ю, р'об'ю, вони р'об'іет, л'уб'іет* та ін. Звукосполучка **хв** вимовляється як **ф** (*фіст*), **дн** – як **нн** (*бл'унний*). Для гуцульських говірок характерною є тенденція до скорочення окремих звуків і цілих складів, передовсім ненаголошених, наприклад: *ка* (*каже*), *кау* (*кажу*), *поч'кай* (*почекай*). Ця властивість виразно простежується у кличній формі власних імен: *Ива!* (*Іване*), *Пара!* (*Параско*), *Йю!* (*Юрку*), *Васі!* (*Василю*).

Вищий ступінь порівняння прикметників утворюється за допомогою частки **май**: *май краш'ч'і'ї, май біли'ей* та ін. Замість форм займенників **мені, тобі, собі** вживаються **ми, ти, си**, замість **мене** – **ми'ї, м'їи, н'їи**, замість **себе** – **си**. Дієслова в 3-ій особі множини теперішнього часу II-ої дієвідміни втрачають в закінченні **т**: вони *нос'е", сит'е"* та ін. У 3-ій особі однини дієслів I-ої дієвідміни при стягнених закінченнях виступає **т**: вона *знат, віслухат, пліват* та ін. Умовний спосіб дієслів утворюється з частки **бих** і форми минулого часу, напр.: *нос'єу бе"х, ходіу бе"х, п'єсла бе"х, нос'єле" бе" сме"*. Форми дієслів минулого часу в I-ій особі однини і множини закінчуються на **-сме** (*ход'єу-сме, м'ала-сме, прос'єу-сме*), у 2-ій особі однини чоловічого роду – на **-ієс (-іє)** (*бр'ау-єс, каз'ау-ієс*), жіночого і середнього родів – на **-с** (*ч'є"кала-с*), у множині – на **-сте** (*зн'али-сте*). У складеній формі май бутнього часу допоміжні слова **му, меш, ме (мет)** вживаються не після, а перед неозначеною формою дієслова: *му ход'єти", м'емо зн'ати", меш р'об'єти"*.

Своєрідність гуцульського діалекту значною мірою зумовлена його словниковим складом. До специфічно гуцульських слів належать, зокрема, *байкувати* “розмовляти, оповідати”, *гріжда* 1. “спеціальний тип огорожі”, 2. “садиба”, 3. “стара занедбана хата”, *не“вістұл’ки”* “польові ромашки”, *фл’е“к’еу* “парубок”, *мар-жіна* “худоба”, *пót’е* “птах”, *бáнуш’* “густа страва з кукурудзяного борошна, зварена на сметані”, *боріш’ка* “картопля”, *гáч’і* “штани, здебільшого з домотканого полотна або сукна”, *ч’éрес* “широкий шкіряний пояс”, *бер’* “кладка через річку”, *бе“рéза* “старший серед колядників”, *ч’уркало* “джерело”, *грун’* “хребет гори”, *к’и“чэра* “гора, стрімка гора, поросла лісом, крім вершини”, *просінец* “грудень”, *ар’ідник* “чорт”, *ч’угáйсти“р’* “веселий лісовий дух”, *мол’фáр’* “чарівник”, *ч’убэр’ка* “дерев’яне коритце”, *йэр’ка* “річна вівця, молода вівця” та ін.

Бойківські говірки

Звук **а** після м’яких приголосних та **й** на відміну від такого ж звука в інших говірках краю, як і в українській літературній мові, не змінює своєї вимови: *час, йакій, м’іс’ац, над’йа* та ін. У багатьох бойківських говірках після губних та **г, к, х** на місці **и** літературної мови звучить **ы**, який характеризується більш задньою вимовою, ніж **и**, наприклад: *быкы, хыба, пыў, мыў, мы, вы* та ін. Після губних приголосних відсутній вставний **л**: *л’уб’йу, ўхóп’йу, лóm’йу, бáўйу* та ін. Шиплячі **ж, ч, ш**, як і в гуцульських говірках, вимовляються м’яко: *н’іж’, ч’áри, ш’áпка, ж’áл’, меж’á* та ін. В ряді говірок на кінці слів приголосні звуки, на відміну від інших говірок краю, зберігають дзвінкість: *д’ід, дуб, в’із, п’ід, зуб, хл’іб* та ін. Звук **н** перед приголосним **к** часто переходить у **й**: *малéйк’ый, старéйк’ый, поволейкы, полегóйкы* та ін. М’який звук **р’** зберіг м’якість як у кінці, так і всередині слів (*те“пэр’, вер’х, ве“р’ба* та ін.). У багатьох словах на місці **ж** появляється **дж**: *пр’áджá, сáджá, меджá, йідж, дождж* та ін.

В орудному відмінку однини іменників чоловічого роду на **-ець** і середнього роду з основою на **-ц** переважає закінчення **-ом**: *пáл’ц’ом, сóнц’ом, к’інц’ом* та ін. В називному відмінку множини серед іменників чоловічого роду типовими виявляються форми на

-ове: *братове, сінове, столове*. В орудному відмінку множини переважають форми з закінченням **-ома**: *шеу́ц'о́ма, пал'ц'о́ма, брато́ма* та ін. Замість займенників **мене, тебе** поширені форми **н'а, т'а** (*не"сі н'а, іа т'а л'убіу*). Для бойківських говірок характерне творення складених числівників шляхом уживання одиниць перед десятками, пор.: *дўа-дўа́ц'ат'* (22), *три-сорок* (43), *пїасто* (500) та ін. У багатьох говірках відбувається стягнення форм дієслів 2-ої та 3-ої особи однини теперішнього часу, напр.: *знаш, чита́ш, біга́ш, зна́т, чита́т, біга́т* та ін. У 1-ій особі множини дієслів переважають закінчення **-ме**: *ідемé, беремé, носимé* та ін.

Типово бойківськими є слова *вўйаш* “куртка з домотканого сукна”, *катра́н* “барвиста вовняна запаска”, *кічка* “підочіпок, грубий обруч з полотна під чіпцем”, *боўдур'* “димохід над вогнищем”, *ба́терний* “спритний”, *боўд* “скеля”, *вайда́* “старший серед колядників”, *вел'* “сорг, гатунок”, *гло́ба* “кара, покута”, *гоўйа́до* “худоба”, *гул'* “ледар, нероба”, *казн'* “наклеп, підступ”, *дом'іу* “додому”, *камїанкі* “брусниці”, *к'іпрій* “пухкий”, *ко́зар* “пастух кіз”, *лаз* “поляна в лісі”, *мо́вня* “блискавка”, *неліпа* “ледащо, ледар”, *о́рал'* “пастух коней”, *о́рба* “орання”, *пак* “пізнішце, потім”, *парт'* “щастя”, *поўниця́* “келик, чарка”, *пр'іст* “глибочінь”, *распра́* “суперечка”, *рогати́на* “довгий ніж”, *ро́піт* “галас, шум”, *ру́дка* “гнила вода”, *стéл'а* “шар, верства”, *студене́ц'* “джерело”, *суд* “велика бочка”, *су́тки* “вулички”, *та́тра* “скала на вершині гори”, *шаш* “багно”, *шоўб* “вершина”, *їарі́га* “п'яниця” та ін.

Опільські говірки

Звук **а** після м'яких приголосних, як і в інших говірках краю, окрім бойківських, переходить у **е, и, і**: *д'е́кувати, ч'ис, т'еме"ти, к'ігу́ти, ш'іпка* та ін. Ненаголошений **а** перед нескладотворчим **ў** часто звучить як **о**, пор.: *доў, моў, лоўка, проўда, зоўтра* та ін., а ненаголошений **о** у вимові зближається із звуком **у** або повністю ним заступається, напр.: *ху"ді, ру"біти, куро́ва* та ін. М'які приголосні **з', с', ц'** перед **і** та перед м'якими приголосними **і** в кінці слів зазнають сильного ном'якшення, набуваючи шепелявого відтінка (*с'в'іт, с'іно, ц'в'ік, ш'іс'ц', ц'в'іт, з'в'ізда, дес'*

та ін.). Звуки **г, к, х** пом'якшуються перед **е, н, і** (< е): *х'ётрий, ла'ўк'е, ѡак'еї, м'ор'і* та ін. Дзвінкi приголосні перед глухими **і** в кінці слова послідовно переходять у глухі: *ба'нка, л'єхка, н'їш, сат, р'їш* та ін. Давній м'який **р'** став твердим, а в багатьох говірках після нього виділився **й**, напр.: *рїат, ну'рїадок, зо'рїа, рїасно* та ін.

У давальному й місцевому відмінках однини прикметники, порядкові числівники і присвійні займенники жіночого роду вимовляються без кінцевого **й**: *фа'їн'і гї'ўц'і, на зе'лен'і трав'і, у тр'єт'і бригад'і, на мо'її машин'і* та ін. У формах 3-ої особи однини теперішнього часу дієслів II-ої дієвідміни кінцевий **т** твердий, при цьому він зберігається, якщо наголос падає на закінчення, і опускається, якщо наголос падає на основу: *сид'їт, стуй'їт*, але *він х'оди, р'оби*. Не вимовляється кінцевий **т** і в зворотних дієслівних формах на зразок: *не'с'єс'і, пас'єс'і*. Замість займенникових форм **мені, тобі, собі** вживається **ми, ти, си** (**м'і, т'і, с'і**): *да'ї ми, ўпов'ї'ў ти, ѡа си не' в'ор'їх* та ін. Дієслова у минулому часі зберігають фонетично змінені залишки давніх складених форм минулого часу у вигляді закінчень 1-ої особи однини чоловічого роду **-їім**, жіночого роду **-м** (*п'и'ў-їім, м'єрз-їім, п'їла-м, м'єрзла-м*), 2-ої особи однини чоловічого роду **-їіс**, жіночого роду **-с** (*п'и'ў-їіс, м'єрз-їіс, п'їла-с, м'єрзла-с*), 1-ої особи множини **-смо** (*п'їли-смо, м'єрзли-смо*), 2-ої особи множини **-сти^е** (*п'їли-сти^е, м'єрзли-сти^е*). У частині говірок поширені форми майбутнього часу на зразок: *б'ўду ма'ў, б'ўду хо'ди'ў, будеш хо'д'їла* та ін.

Із специфічно опільських слів відзначимо такі: *бамбу'ла* “недо-тепа”, *ба'хур* “хлопчисько”, *бай'ўра* “калабаня”, *бе'н'карт* “шибеник”, *бз'їна* “бузина”, *поз'їчки* “порічки”, *бу'з'ок* “лелека”, *бу'тл'і* “скляна посудина з вузьким видовженим горлом”, *ва'рїат* “не-сповна розуму”, *вуж'ї'ўка* “мотузка”, *гран'* “жар”, *гр'їс* “висівки”, *дз'авул'їти* “скавучати”, *драп'ак* “віник”, *за'портюк* “зіпсоване яйце”, *за'тирка* “страва”, *зв'їзда* “зоря”, *зїз'їй* “косий”, *за'га* “печія”, *ка'ўка* “ворона”, *казан'і* “проповідь”, *кар'їк* “приміщення для свиней”, *ко'рець* “міра ваги”, *коц* “шерстяне одіяло”, *ку'ластр'і* “молозиво”, *кли'в'єц'* “молоток”, *ман'атки* “речі”, *марк'отню* “прикро”, *ме'штити* “туфлі”, *м'їз'єр'їя* “салат з цибулі, огірків і помідорів, заправлених сметаною”, *нап'омацки* “наосліп”, *пу'л'арис*

“гаманець”, *рушита* “решітка в кухні для осідання попелу”, *таній* “дешевий”, *им'ір* “мазут” та ін.

Покутські говірки

Як і в гуцульських і опільських говірках, звук *а* після м'яких приголосних та *й* послідовно переходить у ненаголошеній позиції здебільшого в *і* (*м'іс'іц*, *пáми'іт*, *дéс'іт*, *йікіій* та ін.), а в наголошеній – в *е*, *и* (*ж'éба*, *дн'е*, *ч'ес*, *лош'é*, *цв'ік*, *зор'і́* та ін.). М'які приголосні *д'*, *т'* досить регулярно переходять у м'які *г'*, *к'*: *г'ідо*, *г'іло*, *г'іука*, *к'істо*, *к'іспій*, *к'ігнути*. *жик'é* та ін. М'які звуки *с'*, *ц'* в кінці слів та перед закінченнями іменників жіночого роду в називному й знахідному відмінках однини стверділи, пор.: *дес*, *хтос*, *коліс*, *увес*, *хлопец*, *горіец*, *жнец*, *кернійца*, *дйїніца*, *сп'ідніцу*, *на лáвицу* та ін. Шиплячі *ж*, *ч*, *ш* звичайно пом'якшуються: *душ'é*, *ч'огó*, *плач'*, *ш'о*, *ш'ч'о* та ін. Дзвінки приголосні здебільшого оглушуються перед глухими та в кінці слів: *рас*, *віс*, *морóс*, *сат*, *т-хát'і*, *друшिका*, *парупк'é* та ін.

Неозначена форма дієслів із основами на *г*, *к* зберігає давній суфікс *-чи*, напр.: *пе"чі*, *те"чі*, *стричи* та ін. 3-тя особа однини II-ої дієвідміни має стягнене закінчення без кінцевого *т*, якщо наголос падає на основу дієслова: він *хóде*, *пóсе*, *прóсе*, *вóзе* та ін. Так само в 3-ій особі множини дієслів II-ої дієвідміни в закінченні зникає *т*: вони *сад'é*, *рóбл'е*, *хóг'і*, *нóс'і* та ін. У I-ій особі однини приголосні *д*, *т*, *з*, *с* в частині говірок, особливо південно-східних, зберігаються перед закінченням і пом'якшуються (*вóд'у*, *крúт'у*, *вóз'у*, *прóс'у*), хоч поряд можливі й звичайні форми (*вóжу*, *кóшу*, *прóшу*).

Характерними для покутських говірок є такі слова, як *бóрзо* “швидко”, *букáта* “шмат, кусень”, *бул'бóна* “пропасть, глибоке місце в річці чи ставі”, *відáи* “мабуть”, *твер* “рушниця”, *д'ід'о* “батько”, *катрáи* “ганчірка”, *катрáи'е* “лахміття”, *кіцка* “грудка землі”, *крак* “гак, скоба”, *креперувáти* “гинути, пропадати”, *кúч'і* “хлів для свиней”, *лúмер*, *лумéра* “номер, число”, *л'уфт* “повітря”, *пáзити* “пильнувати, стерегти”, *пáцити* “терпіти, зносити”, *пúтн'і* “відро”, *ре"чíнец* “строк, термін”, *твар'* “обличчя, лице”, *тúрма*

“згряя”, *фам’іл’їя* “сім’я, родина”, *мандибурка* “картопля”, *веснувати* “проводити весняні роботи”, *фист* “дуже” та ін.

Наведеними фонетичними, лексичними й граматичними рисами характеризується переважно мовлення старшого покоління людей. Мовлення середнього й молодшого поколінь завдяки за-своєнню літературної мови в школі, впливу мови художньої літе-ратури, засобів масової інформації, театру, кіно зазнає меншого впливу діалектного мовлення.

Місцеві особливості мови краю знайшли своє відображення в уснопоетичній і художній творчості. Народні пісні, легенди, при-слів’я і приказки, коломийки з Гуцульщини мають діалектні риси гуцульських говірок, у бойківському фольклорі відбилися особли-вості бойківського діалекту, опільський і покутський фольклор зберігає мовні риси своїх теренів.

Місцеві різновиди мови позначилися на мові художньої літе-ратури, переважно на мові персонажів. Неперевершеним майст-ром використання покутських говірок в новелах був Василь Стефаник. Дехто з мовознавців вважає, що новеліст не володів українською літературною мовою, а тому писав покутським діал-ектом¹. Насправді В. Стефаник художні твори, до речі, як і листи, писав західноукраїнським варіантом тогочасної української літературної мови, не позбавленої окремих регіональних відмін-ностей, які з погляду норм сучасної української літературної мови кваліфікуються як діалектні форми. Вони помітні навіть у авторсь-кій мові. Мова ж персонажів якнайповніше відбиває характерні особливості покутського говору на всіх його структурних рівнях. Це пов’язано з тим, що письменник, коли писав свої твори, не тільки бачив своїх героїв, як сам про це стверджував, а й “чув голос їх розуму, серця й душі, бо вони до нього всі “кричали” своїм рідним образним говірковим словом”². Л. Батюк зазначає: говірка Русова і навколишніх сіл настільки повно відбита в мові, передовсім персонажів новел, що “його твори можуть служити

¹ *Кобилянський Б.В.* Діалект і літературна мова. – К., 1960. – С.51–52.

² *Ковалик І.* Наукові основи побудови Словника мови художніх творів Василя Стефаника // *Ковалик І.І., Ощипко І.Й.* Художнє слово Василя Стефаника: Матеріали для Словопоказчика до новел В.Стефаника. – Львів, 1972. – С.99.

матеріалом для діалектологічних студій нарівні з діалектологічними записами”¹.

Дослідники мови новел В. Стефаніка² відзначають такі основні риси покутського говору, які знайшли послідовне відображення в мові художніх творів письменника:

– на місці голосного **а** після м’яких приголосних та шиплячих уживається **і, е, и**: *світій, десіть, горсча, ред, тельитко, тьижско, змовчѣити, зачьив, покушійте*;

– м’які приголосні **д, т** переходять у м’які **г, к**: у *Вігни, кьілько* (у значенні *скільки*), *підкьопані* (у значенні *підтьопані* “змучені”), *кікай* (у значенні *тікай*);

– диспалаталізовані **с, ц**: *дес, шос, якос, цес, суда, працу, ца, пшееница, пстницу, лица, шевца, хлопец*;

– палаталізовані шиплячі: *шьишувати, розчьинило, зачьив, утрачьити, богачь, пічь, з жьшлю*;

– давні звукосполучення **ь, ь** з сонорним **р** між приголосними перейшли в **ер, ир**: *кервавих, закервавлена, кьертмчки, кирниці*;

– асиміляція **й** носовим приголосним **м**: *тімис, памисть, миссо, миский*;

– дисиміляція **чи** у **ши**: *безконешний, велишкий, безпешно, грешно, скушино*; **чм** у **шм**: *корима*; **чт** у **шт**: *пошиті*;

– зміна **л** на **в** за аналогією до закономірно змінених у звукосполученнях **ър, ьл** між приголосними: *стів, сновавка, гвавтуют, горівку, на сопівці*;

– на місці щілинного з спорадично вживається афrikативний **дз**: *дзелене, мадзур*.

Досить послідовно відбиті й морфологічні особливості покутських говірок. У словозміні іменників це:

– закінчення **е** у формі називного відмінка однини іменників середнього роду колишніх **-jǫ-** основ: *весіде, волосс, чесане, пір'е*,

¹ Батюк Л. Твори Стефаніка як джерело вивчення південно-західних говорів // Стефаніківські читання. Вип. 1. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 122.

² Киселівський К. Надпрутський говір Стефанікових персонажів: Матеріали для словника // Українське мовознавство в останній добі: Філологічні праці. – Рим, 1973. – С. 153–189; Бекеш Н. Морфологічні риси покутського говору в художніх творах В. Стефаніка // Стефаніківські читання. Вип. №2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 87–89; Бичко З. Опільсько-покутські лексичні ізоглоси в творах Василя Стефаніка // Стефаніківські читання. Вип. №2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 89–91.

корінс, житс, здоров'є, катранс, дранте, оранс, сумліне, щастс, камінс;

– флексії **-ов, -ев** у формах орудного відмінка однини іменників жіночого роду колишніх **-ā/-jā** основ: *мамов, головов, книжков, дорогов, дівков, землев, водицев, вишнев, жінков, пшеницев, горівков, кулев;*

– збереження архаїчних форм у родовому, давальному, зрідка місцевому відмінках множини окремими субстантивами *pluralia tantum*: *гроший, людий, дітій, гостий, очий, грудий, саний, дітем, людім, при людих;*

– переважання закінчення **и** в місцевому відмінку однини іменників I-ї відміни м'якої групи та в родовому, давальному, місцевому відмінках множини іменників III-ї відміни: *в землі, на шибениці, в неволи, у стайні, на границі, печи, ночі, від студени, одної мисли, у постели, в крові, на печі, в ночі;*

– збереження форм двоїни, які уживаються при числівниках два, три, чотири в називному, знахідному відмінках іменників жіночого й рідко середнього родів: *три години, дві мисчині, три ділі, штири дощі, дві невістці;*

– вживання у знахідному відмінку множини форм називного відмінка: *між діти, воли напій, межі люди, межі газди.*

Покутські діалектні риси виразно проступають у прикметниковій та займенниковій парадигмах, зокрема:

– закінчення **-ов, -ев** в орудному відмінку однини прикметників і займенників жіночого роду: *з старов, сьвіченов, під панцков, мнов, собов, цев, нев, моев, своєв;*

– редуковане закінчення **-і, -ї** без кінцевого **й** у давальному і місцевому відмінках однини прикметників, означальних, вказівних та присвійних займенників жіночого роду: *порьидні риби, у завалені хаті, на свинці торговиці, на биті горі, на чужі стороні, в студені хаті, в кожді жилці, свої доньці, мої хаті, на ваші землі, на твої шиї, на твої долоні, в свої душі, по свої дорозі, по всекі вірі, на такі шафі;*

– енклітичні форми особових займенників **я, ти, він, вона** у непрямих відмінках однини: *вітер ні з ніг ізгонит, снів ми си, вже го не застану, аби і взети, говорить му, будем ті бити, якос ми*

лекше, так му з рук паде, кинув за шо оком, душа би ти си зрадувала;

– редуplikовані форми вказівних займенників: *тот, тота, тото, сес, сесе, сесі*.

Покутські говіркві особливості відбиті й у дієслівній словозміні. З них найбільш поширені такі:

– суфікс **-чи** в неозначеній формі дієслів з основою на **г, к**: *спечи, втечи, бічи, печи, запобічи*;

– вирівнювання основ дієслів II-ї дієвідміни у I-й особі однини теперішнього часу внаслідок граматичної аналогії до основ інших особових форм, при цьому приголосний перед закінченням палаталізується: *мусю, просю, кося, порадо, вірідю, платю, позолотю, простю, запластю*;

– у 3-й особі множини дієслів II-ї дієвідміни в закінченні, в якому згідно з відзначеною фонетичною закономірністю **а** переходить у **е, н, і**, втрачається кінцевий **т**: *вони їдс, люди видс, вони мусі дбати, сини не хотс, костс вилазс, груди болс, богачі рип'с, баби роб'с, комісії привозс, пани не люб'с*;

– аналітичні форми майбутнього часу утворені за допомогою особових форм допоміжного дієслова *мати* й інфінітива: *меш тепер сиру землю гризти, шо меш робити, ме бідити, мемо робити, мут гризти, мете видіти, мете пити*;

– збереження архаїчних залишків у зміненій формі колишнього перфекта: *поцідував-сми, против-см, обтер-см, скаправів-сс, бодай же-сте голови поломчили, був-см, чули-м, бо-м був, як-см видів, шо-с мав, аби-с ішов, убив-сс, слюб-сми брали*;

– архаїчні форми умовного способу, які складаються з колишніх дісприкетників на **-л, -ла, -ло** і граматичного показника умовного способу частки **би** аористного походження, а також часток **би-м, би-с** тощо, які постали внаслідок поєднання **би** з давніми особовими афіксами минулого часу: *воліла бих, бих відрубав, пішов бих, би-м сказав, би-с їла, були би-сте мали, перелетів бих*;

– форми наказового способу з часткою **най**: *най я спочину, най си молит*.

Покутська лексика становить основу лексику передовсім персонажів новел. Із уже згадуваних слів, поширених на Покутті,

лише лексема *путні* не засвідчена в творах В. Стефаніка, всі інші використані. Крім цих, назвемо ще такі: *аді* “дивись”, *бадьо* “дядько, батько”, *барабуля* “картопля”, *бевка* “юшка”, *белендіти* “базікати”, *бенькарт* “позашлюбна дитина”, *бинда* “стрічка”, *бунда* “верхній одяг з вовни”, *валети си* “гинятися”, *вереня* “грубе рядно”, *віполічкувати* “набити по лиці”, *віхов* “порятунок”, *вуйко* “дядько з боку матері”, *ганцила* “шкапа”, *гарувати* “тяжко працювати”, *гезди* “тут”, *генди* “там”, *глемедати* “жадібно їсти”, *горівчиний* “напідпитку”, *гредка* “жердка для одєжі”, *гамба* “рот, паща”, *дедя* “батько”, *дзшарок* “годинник”, *дзумбелати* “гнуздати”, *драганистий* “високий”, *дучка* “ямка”, *дюгнути* “штрикнути”, *жвиндіти* “говорити небилиці”, *збуї* “розбійник”, *зіцірувати* “муштрувати”, *злісний* “лісник”, *зріхтувати* “полагодити, зготувати”, *камазелька* “жилетка”, *бідувати* “важко працювати, надриватись”, *кертиці* “кріт”, *клевець* “молоток”, *кожівка* “куделя”, *колійовець* “залізничник”, *колія* “залізниця”, *комірне* “наймане житло”, *контетний* “задоволений”, *кошниця* “плетений сарай для зберігання кукурудзи”, *кримінал* “в’язниця”, *кулеша* “страва з кукурудзяного борошна”, *ландати* “гинятись”, *лумер* “номер”, *луфко* “олівець”, *люфт* “повітря”, *мельдуватися* “зголоситися, повідомити про щось”, *мерза* “погань”, *нендза* “нужа, воші”, *нехтолиця* “ледащо, повія”, *ніц* “ніщо”, *обцас* “закаблук”, *око* “міра рідини”, *орнарія* “збіжжя, плата за роботу натурою”, *пазити* “берегти, глядіти”, *пайташ* “недотепа”, *пацити* “терпіти”, *писок* “рот”, *пістунка* “нянька”, *позмилювати* “припускати помилку”, *політок* “урожай”, *порекло* “прізвище”, *прстати* “ховати”, *путерія* “сила, міць”, *рейвах* “галас”, *рихт* “право”, *ріхтувати* “ладити, лагодити”, *розфурести* “розкидати”, *рунтати* “чіпати, руйнувати”, *сарака* “бідолаха”, *склеп* “крамниця”, *спуза* “попіл”, *стрих* “горище”, *тайстра* “торба”, *таню* “дешево”, *трафіка* “тютюнова крамничка”, *турма* “зграя”, *увихатися* “поспішати з роботою”, *угурний* “упертий, настирливий”, *файно* “гарно, добре”, *фалатс* “дрантя”, *фасувати* “одержувати”, *хабаль* “розпусник, гульвіса”, *хороми* “сіни”, *цізорик* “складаний ніжик”, *чиколонки* “кісточки пальців”, *шіфа* “корабель”, *шмаркач* “підліток”, *шустка* “дрібна монета, шість (згодом десять) крейцерів австрійської валюти” та ін.

Основою мови героїв літературних творів Марка Черемшини стали гуцульські говірки. Відомий український діалектолог Ф.Т.Жилко свого часу справедливо відзначав, що Марко Черемшина вустами своїх персонажів прагнув відтворити не окремі риси гуцульських говірок, а особливості цих говірок у їх сукупності і вказав на найхарактерніші з них¹. У ділянці фонетики це:

– перехід звука **а** після м'яких приголосних в **е, и**: *ск, сма, флюєра, їшк, горечка, чєс*;

– звукосполуки **ре, рі, ір, ер, ир, ле** як рефлєкси давніх звукосполучень **ъ, ь** з сонорними **р, л** між приголосними: *керниця, кервою, тривога, ірцєні, ерстив* (хрестив);

– перехід звука **л** в **ў** (правописне **в**) у звукосполученні **ол** між приголосними і в кінці слів: *горівку, сопівка, мівкі, соків, стів*;

– диспалаталізація звуків **є', и'** у кінці слів, а також при словозміні перед голосними: *дєс, увєс, когос, конєц, синец, хлопєц, травица, марнотратцу*;

– диспалаталізація звука **р'**: *зора, мраці, ратуїте*;

– збереження давньої м'якості шиплячих: *любчік, хочь, шїнус, душо, небожєта, жьиль*;

– перехід **о, е** в **і** в новоутворених закритих складах та за аналогією у відкритих у словоформах, у яких у літературній мові такого переходу немає: *воріг, гід, мозіль, мозілі, солімку, мід, неприятіль, неприятіля*, хоча в мові письменника – *неприятель*;

– перехід пом'якшених приголосних **д, к** у **г, т**: *гліг, тіски*.

Із морфологічних гуцульських діалектних рис дуже часто передаються такі:

– закінчення **–ов** в орудному відмінку іменників жіночого роду, прикметників і присвійних займенників в однині: “Ти, газдине, не лінкуйся його *банушинов* та *кулєшков* почастувати” (“Перші стріли”), “А бодай бих ті *малов* на лавицу поклав” (“Дід”);

– відсутність прикметників і порядкових числівників із м'якою основою: *сїний, сина, сине, третій, трєта, трєте*;

– короткі форми прикметників у називному відмінку однини чоловічого роду: “Віді ти *голоден*, Гнатку, на-ко тобі теплої кулєшки” (“Грушка”), “Бєре побратим мірку зерна та дві курці і

¹ Жилко Ф. Т. Мова новел М. Черемшини // Українська мова і література в школі. – №4. – 1954. – С.20–31.

йде до ворожки, а *голоден* кінь у вікно поглядає” (“Марічку головка болять”);

– ступені порівняння прикметників із часткою *май*: “Гафія це у мена друга жона *май* примолода, для козака не дуже безпечна” (“Козак”); “Тут *май* видно” (“Більмо”);

– редуковані форми вказівних займенників: *тот, тота, тото, цес, цеса, цесе*;

– енклітичні форми займенників: *ми* (мені), *ті* (тобі), *но* (її) та ін.;

– збереження давніх форм інфінітива на *-чи*: “*Обстричи* злодія, *обстричи*, – кричали сусіди” (“Злодія зловили”);

– відсутність чергування *з – ж, с – ш* перед закінченнями у першій особі однини: “... най собі рот *згасю*” (“Село вигибає”), “*Я пазю* служби” (“Раз мати родила”);

– твердий приголосний звук *т* у закінченнях у третій особі однини дієслів другої дієвідміни та в третій особі множини обох дієвідмін: “То баба *хочут*, синку”, “Тото, синку, перед смертев кожному карби *показуют* си, на душу *чіпают*” (“Карби”);

– фонетично змінені форми колишнього перфекта: “Що *нажив ес-си*, що *набув ес-си*” (“Дід”), “Де *сте* богів та свідків *діли*” (“Поменник”);

– сполучники *гей* (як), *коби*, *аби* (в значенні щоб), *хоть* (хоч) та ін.

Відзначені діалектні риси відбивають фонетико-морфологічні ознаки гуцульського діалекту, однак і вони не вичерпують усіх особливостей гуцульського розмовного мовлення в тих його компонентах, в яких воно протиставляється літературній мові та іншим говіркам у ділянці фонетики й морфології. Показові в цьому плані специфічні форми гуцульських кількісних числівників на зразок *п'ять без одного*, яких вживають персонажі новел Марка Черемшини, пор.: “Рахую пальці, а пальців на руці *п'сть без одного*” (“Хіба даруймо воду”), “*Сім неділь без одної* ходить уже малий Юра Приймаків “льонтом” (“Злодія зловили”).

Гуцульський діалект виразно позначився на художньому лексиконі Марка Черемшини, він значною мірою гуцульськоавтентичний. Це засвідчує далеко не повний перелік слів, ужитих в новелах Марка Черемшини, для яких сам письменник вважав за потрібне дати свої пояснення або це робили видавці першодруків, що за традицією вважаються також авторськими: *арідник* “злий

дух”, *аркан* “рід танцю”, *арнарія* “пожива й прибори”, *бадіка* “голова сім’ї”, *байбарак* “короткий сіряк”, *банувати* “жалувати, тужити”, *батько* “хрещений батько”, *бесаги* “вовняні дві торби злучені”, *бірівливий* “могучий”, *бірувати* “могти”, *не бірує* “не може”, *блавучити* “дармувати”, *бутиш* “вируб лісу”, *бовтиці* “китиці”, *буката* “часть у більшій мірі”, *вакатися* “насмільоватися”, *варівний* “небезпечний, непевний”, *варішник* “горщик”, *варувати* “берегти”, *вбезсебитиси* “розлютитися, взлоститися”, *верегчи* “кинути”, *верем’я* “погода”, *вистравний* “вибагливий у стравах”, *віді*, *відай* “мабуть, може”, *відтановістиси* “відгодуватись, товстіти”, *габа* “скоки хвиль”, *гаждюга* “молода смерічка”, *телетка* “чверть корця”, *гилити* “раїти”, *гляба* “годі”, *тотолі* “коліна”, *горгани* “довгасті хребти гір”, *граничар* “гранична сторожа”, *грегітний* “кремінний”, *грунь* “гірський шпиль”, *гугля* “плащ”, *дараба* “сплав”, *денцівка* “мала сопілка з денцем”, *дс* “скорочене замість дедю-тату”, *дсдя* “тато”, *джерта* “вовняна верета на прядивній основі”, *дзема* “юшка”, *дражка* “сорочка”, *ерстити* “хрестити”, *законитися* “причащатися”, *затичка* “окраса на голові”, *зеленюк* “сторож граничний”, *загоді* “завчасу”, *зимарка* “хата на полонинах або сіножателях”, *зуміватися* “дивуватися”, *ірицений* “хрещений”, *камар* “цісарський ліс”, *карнувати* “мучити”, *кварівливий* “недужий”, *кейтар* “кожух без рукавів”, *кичера* “гостра гора”, *кібзувати* “міркувати, знати”, *кліть* “комора”, *копил* “байстріук”, *корянти* “порушувати”, *крепір* “смерть”, *кресло* “майно, господарство”, *крижма* “полотно до хресту дитини”, *курмей* “воловід”, *загоїти* “заспокоювати”, *лесика* “сурдутовець, урядовець”, *лодва* “труба тертиця”, *лудішис* “одяг”, *любаска* “коханка”, *магура* “мала гора”, *май-май* “багато”, *малява* “стіжковата гора”, *марга*, *маржинка* “худоба, худібка”, *марфа* “товар, крам”, *мершия* “стерво”, *мила* “купа”, *мовня* “блискавка”, *мочуло* “ставок для мочення конопель”, *мошя* “акушерка, баба”, *набоїк* “дашок”, *півка* “лісова русалка”, *обмаїти* “обчистити”, *опівок* “наполовину порізані ковбки”, *осік* “лісок на окремії неприступній горі, воринням обведений проріджений невеликий ліс”, *отік* “як-от, неначе, ніби”, *передрсгнути* “перестудитись”, *перекоти* “з кількох ручок нагромаджене в один ряд сіно”, *перестріл* “гоні”, *підпетик* “суконна верхня одіж”, *плитник*

“нечистий”, *плова* “злива”, *плюта* “злива”, *побоїк* “дашок”, *полібічок* “бочка”, *поліг* “скошена трава”, *полотнянка* “виношена сорочка”, *попацяти* “потерпіти”, *попіснити* “збліднути”, *посороми* “соромітські слова”, *потужити* “більше тугим учинити, зміцнити”, *потята* “пташеня”, *придибашка* “пригода”, *проклетюк* “проклятий”, *прокуратний* “розпусний”, *пссика* “багна, сіно, зібране на багні”, *путеря* “сила”, *рагаши* “доріжка, витовчена ковбками (зрубаним деревом, спусканим по вирубанню згори віділ)”, *раква* “посудина на масло”, *ризиди* “жоліб до спускання дерева з гори”, *роківщина* “плата за рік, громадою установа”, *саманати* “подобати, скидатися”, *саняка* “син”, *скруцак* “сплетенець із хусток, скрутінь”, *сокотитися* “стерегтися”, *спасувати* “жартувати”, *стокмити* “(з)годитися”, *сцурікатися* “відступати”, *талан* “масток”, *термінс* “тріски”, *терх, терхівка* “ладунок на коня; усі покупки, що на осідланого коня кладуться; набір, в’юк”, *тегло* “в’ючна худоба, коні, воли”, *токма* “згода”, *торбей* “той, що ходить з торбами, жабрак”, *турлаш* “безладна купа ковбків”, *фартушанка* “міщанка”, *фін, фіна* “похресник, похресниця”, *фірлідунок* “повістка, загізане до суду”, *флетсв* “парубок”, *фолоситися* “щаститися”, *фурт* “раз у раз”, *футраши* “пожива”, *челядина, чілідина* “молодиця”, *чиколонки* “кістки на руках”, *чирчиковий* “червоний”, *чіпіти* “стати неповорушно”, *чоргало* “малий потік з дощу”, *чугайстер* “веселий дух”, *ширинка* “хусточка”, *ширїти* “бігцем слідити”, *ширїрка* “залізниця”, *шпурети* “кидати”, *штуркати* “штовхати” та ін.

Наддністрянські говірки найбільш виразно виявляються у збірнику “Русалка Дністровая”, мова якої стала основою формування варіанта української літературної мови на ґрунті південно-західних діалектів. Лише у казці “Олена”, підготовленій для збірника М.Шашкевичем¹, трапляється низка діалектних рис, характерних для наддністрянських говірок, зокрема перехід наголошеного *а* після м’яких приголосних у *е*, а ненаголошеного в *і* (*вєґлєчко, волєґлєчко, напрєтау*), диспалаталізований кінцевий *ц* (*вґтрєц*), стягнення подовжених приголосних у один звук (*вґсґлєс, гїлями, волєсс*), збереження давньої м’якості шиплячих

¹ Див.: Русалка Дністровая (Фотокопія з видання 1837 р.). – К., 1972. – С.89–100.

(д^ѣвчята, бачь, могоричь), перехід м'якого приголосного д' у позиції перед приголосним у й (двайцять), закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників I-ї і III-ї відмін (в его души, п^ѣсни, соли, неволи), закінчення **-оў, -еў** поряд із **-ою, -єю** у родовому відмінку однини іменників I-ї відміни жіночого роду (ватроў, п^ѣснеў, казкоў, але небиллицею, повед^ѣнкою, припов^ѣдкою), закінчення **-ом** замість **-ем** із пом'якшенням попереднього приголосного в орудному відмінку однини іменників II-ї відміни чоловічого роду (ройом, кухльом, листьом, настройом), архаїчні форми місцевого відмінка множини іменників усіх відмін на **-ох** (по костьох, на корчбах, у безвістьох, в пальцьох), форми на **-ови** у місцевому відмінку однини іменників II-ї відміни (на старому шляхови), флексія **-ий** як у твердій, так і в м'якій групах прикметників чоловічого роду в називному відмінку однини (буїний, ос^ѣнний), окремі членні нестягнені форми прикметників середнього роду в називному відмінку однини на **-ос** (румянос), флексія родового відмінка однини прикметників жіночого роду **-ой** з повною редукацією кінцевого і (з татарської неволи), енклітичні форми від займенників **я, ти, себе, він, вона, воно** (лисиця мя перебігла, якби гранею мя обсипаў, щоб го яка мара не підбила, чорна пітьма го за очи хватала, волосє му ся горою звело, вдивиўся в шо), редуковані форми вказівних займенників (сесе, тот), препозитивне вживання частки **-ся** в оформленні зворотних дієслів (искри-ся посипали), фонетично змінені залишки перфекта (заступав-см, маў-см, вз^ѣв-см, спізнаў-см, утомив-ссь-ся, були-смо, коли-смо ступиши), форми умовного способу, в яких із часткою **би** виступають скорочені форми допоміжного дієслова колишнього перфекта (казаў би-сь), твердий **т** у закінченнях дієслів I-ї дієвідміни у III-й особі множини (тот, тснцроют) та ін. Засвідчені тут і лексичні діалектизми: *відай* "мабуть", *небавком* "незабаром", *дом^ѣу* "додому", *моўня* "блискавка", *об^ѣкстя* "подвір'я", *димн^ѣ* "кузня", *челядь* "обслуга", *персти* "пальці", *навідвороть* "навпаки" та ін.

Досить помітний вплив бойківських говірок на мову художніх творів Івана Франка. Основні риси бойківського говору, відбиті в ранніх прозових і поетичних творах, стосуються передовсім граматичної будови. В ділянці морфології це:

– закінчення **–ов** у іменниках І-ї відміни, прикметниках та займенниках, наприклад:

Так і груди землі диха – двигаєсь

Силом дивною, оживуючою

(“Гріє сонечко!”);

“Тов рівниною дорога одностайна й монотонна, тож Петрій старався, доки ще не кинув милих, родинних гір, налюбуватися їх красотою, їх свіжістю, їх життям”, “Не грайте зо мнов, бо всьо, всьо, що гадаєте мені злого зробити, ви сами на себе карбуєте” (“Петрії і Довбушуки”);

– закінчення **и** в родовому і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду, пор.:

Чи олово важке пливе у моїх жилах

*Так сонно, звільна, зимно замість **крови**?*

(“Чи олово важке пливе у моїх жилах?”);

Глянь на криницю тиху, що із стін могили

Серед степу сльозою тихо журчить;

В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить,

І промінь сонця мись в її срібній хвили.

(“Народна пісня”);

– форми на **–ове** в називному відмінку множини, напр.: “Перепрашаю вас, мої *господинове*, що зараз по привітанню мушу і попрощати Вас. Пора в дорогу”;

*Ой, що в полі за **димове**?*

Чи то вірли крильми б'ються...

(“Ой, що в полі за димове?”);

– вживання в називному та знахідному відмінках множини нестягнених форм прикметників: “Верх сам свобідний був від дерев, тільки *розлогії*, а *рідкіі* корчі ялівцю понасторушували круг них, мовби для оборони, густо свої *коротенькіі остріі* шпильки”;

– відсутність прикметників м'якої групи:

Осі́нній вітре, що могучим стоном

Над лісом стогнеш, мов над сином мати.

Я довго тильно слухав стону твого

І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:

Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього.

(“Осі́нні думи”);

* Тут і далі усі приклади, окрім поезій, взяті з повісті “Петрії і Довбушуки”.

– наявність у родовому, давальному і знахідному відмінках особових займенників *я, ти, він, вона, воно* та зворотнього себе енклітичних форм.

Для займенника *я* замість *мене* – *мя*: “Вибачайте, пане Петрію, що так наприкралося... але... бачите... якась *мя* цікавість зайшла”.

Замість *мені* – *ми*: “Але будьте здорові і не гнівайтесь за тую коротеньку научку, – вірте *ми*, я лиш вашого добра бажаю, хоч ви все такі недобрі на мене!”.

Для займенника *ти* замість *тебе* – *тя*: “Сме *тя* нужда припре, можеш кожного разу прийти до мене, у мене всегда одверті двері для біднішого брата, одверта комора для потребуючих!”.

Замість *тобі* – *ти*: “Я думаю робити екскурсію по горах поміж народом в моїх поетичних цілях, навмисне заверну до твого Перегинська.

Заверни, заверни, *я ти* ручу, що багато скористаєш, – говорив Андрій...”.

Для займенника *він* замість *його* – *го*, наприклад: “Так він мусит жити, він мені потрібний живий, я постараюсь ще достати *го* в свої руки і, – добавив, затискаючи кулаки і смеркаючи очима, – *я го* достану!”.

Замість *йому* – *му*: “О, тільки разів *я з* кровавими слезами в душі молився, щоби ділом моєї покути було підняти, просвітити той народ, показати *му*, хто він...”.

Для займенника *вона* замість *її* – *ю*: “А в огороді лежала напівмертва Петріїха. Ніхто не поспішив *ю* рятувати, аж дощ, котрий коло півночі пустився, прикликав *ю* до життя”.

Для зворотного займенника *себе* замість *собі* –*си*: “А не пригадуєте *си* того тасмничого чоловіка, що м’я п’ятнадцять чи чтинадцять літ тому назад два рази одної ночі спас від смерті?”.

З бойківських діалектних особливостей відзначені також форми займенників *свому* замість *своєму*, *туй* замість *тут*, наприклад: “– Сюда, сюда ходіт за мною... ось *туй* недалеко на полянці! – кричав один хлопчик”.

Говірковими є широковживані, передовсім у поезії, скорочені форми дієслів теперішнього часу 3-ї особи однини на зразок *миссь, ллєсь*, пор.:

Як початок кршиці нам на все закритий,

*Так пісня та з джерел тямних лісьє сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.*

(“Народна пісня”);

*Тихенько зорі моргають іскристі...
Зірниці промінь, мов дитя, хлюпочесь
В хрустальних водах; голі, безлисті
Нависли лози, їм заснути хочесь.*

(“Тихенько річка котить хвилі чисті”).

Серед дієслів спостерігаються залишки старих часових форм, ось кілька прикладів:

“А то для чого би-м не мав іти, если ми конче треба?”;

“Хоть би-м зійшов і на жебрацьку торбу, то таки кусник хліба, котрий мені твоя рука подасть, не варт би був і того, щоби-м го свому псу кинув”;

“Я вже потім не знаю, що ся дальше стало, бо-м аж в селі *отямився* та ба, *готов-см був*, любезний читателю, мимовільно затаїти перед тобов ще один, і то може, найважливіший, предмет гадок Андрія...”;

“То чого ж хочете від мене, сли-сте такі *фудульні*?”;

“Я настрашився ще більше, коли-м *побачив*, що медведі зачали ему лестити до ніг, як пси”.

У 3-й особі однини і множини дієслів теперішнього часу у закінченнях послідовно вживається твердий *т*, пор.:

“Скажи, ти, собачий накоренку, де скарби Довбушеві, скажи, де тії купи золота, срібла і дорогого каміння, о котрих *говорит* народ, о котрих няньки *оповідають* дітям, о котрих легіні *співають* пісні, о котрих *оповідають* сумні еха тих гір Довбушевого княжества?”.

Чимало бойківських лексичних діалектизмів є у творах раннього періоду, при цьому, як і морфологічні, вони переважають у мові персонажів. Ось деякі з таких слів із повістей та оповідань І. Франка 1875 – 1878 рр. (“Петрії і Довбущуки”, “Вугляр”, “Лесишина челядь”, “Два приятелі”, “Борислав”, “Воа constrictor”): *блават* “волошка”, *боз* “бузок”, *борше* “швидше”, *бурнигатися* “борюкатися”, *варцаб* “підвіконня”, *васаг* “кузов брички, верхня частина воза”, *вахляр* “віяло”, *верета* “рядно”, *виверт* “повалене вітром дерево”, *виставляти на публіку* “ганьбити прилюдно”, *витрих* “відмичка”, *відай* “мабуть”, *впіннутися* “заступитися за когось”, *галайкотіти* “горлати”, *гарасівка*

“стьожка”, *глаю* “говорю, кажу”, *глата* “натовні”, *гостинець* “битий шлях”, *грижа* “журба, турбота”, *деберка* “ярок”, *дегоді* “насилу, ледве”, *дзюбак* “курка”, *дишина* “груба дошка, брус”, *дурниця* “отруйна рослина, блекота”, *закіп* “нафтова яма, примітивна шахта”, *кавка* “ворона”, *кертичини* “нагорнуті кротом купи землі”, *кип'ячка* “неочищена нафта”, *кладеничка* “копиця жита, пшениці на полі в 15-20 снопів”, *кльоц* “брус, колода”, *конар* “товста гілляка”, *коц* “вовняна ковдра”, *курманя* “брудний одяг”, *куртак* “короткий верхній одяг, куртка”, *лельом-попельом* “малопомалу, нога за ногою, ліниво”, *лім* “повалене вітром сухе гілля”, *маркітний* “невеселий, зажурений”, *налибоватий* “придуркуватий, недоумок”, *ніворотом піти* “пропасти”, *обрус* “скатертина”, *паруха* “горілка”, *петек* “короткий верхній суконний одяг”, *під, підрі* “горище”, *позір* “погляд”, *реверенда* “ряса”, *рискаль* “лопата”, *розорійник* “марнотратник”, *сарака* “бідолаха”, *сівня* “фартух, що служить для сіяння зерна”, *скопець* “дійниця”, *сотнар* “центнер”, *тано* “дешево”, *тартак* “лісопильний завод”, *теньгий* “дебелий, кремезний”, *тертиця* “дошка”, *угурний* “упертий”, *урвитель* “шибеник”, *фіра* “віз”, *фудульно* “зарозуміло, пихато”, *хабуз* “бур'ян”, *чир* “рідка страва з борошна”, *шопа* “клубня”, *шувар* “лепеха, аїр” та ін.

Таким чином, в ранній період творчості І. Франка особливо помітним є вплив бойківського діалекту. Сам письменник добре розумів, що в його мові багато місцевих словоформ і слів, не поширених у тодішній літературній мові, яка тільки формувалася. Згодом, з середини 80-х – 90-х років, налагодивши контакти з українською інтелігенцією Східної України, Франко переймається проблемами формування української літературної мови. Літературну мову він вважав “репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним огнивом, що сполучає їх в одну органічну цілість”¹. Виходячи з цього він постійно обстоював думку про необхідність єдиної української літературної мови. У 1891 році в статті “Говоримо на вовка – скажімо і за вовка” Франко писав: “Мені бажалось би... докинути цеглинку до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язи-

¹ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Т.37. – К., 1982. – С.207.

ковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання – будущеї “єдності і одноцільності нашої літературної мови”¹. І. Франко вказав і на два основні джерела формування літературної мови: жива розмовна мова народу та мова талановитих популярних письменників.

Основою єдиної української літературної мови І. Франко вважав народну мову Наддніпрянщини, оброблену й відшліфовану в художніх творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького. У мові цих письменників Великий Каменяр бачив основу того типу, “яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців, оскільки мова їх творів при незначних відмінностях характеризуються великою одноманітністю”².

Перевидаючи свої твори, І. Франко послідовно поправляв мову, замінюючи вузькодіалектні форми слів, слова, звороти, особливо в авторській мові, на такі, що вживалися в мові східноукраїнських письменників. У “Передньому слові” до другого доповненого видання збірки “З вершин і низин” у 1893 р. він писав: “Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котрої вироблення до ступня мови літературної за останніх 20 літ все ж таки значно посунулось наперед, може, й не без моєї скромної підмоги”³.

У “Передмові” до другої редакції одного з перших своїх художніх творів І. Франко підкреслив, що він “поробив деякі скорочення та численні язикові поправки [виділення наше – В.Г.], лишаючи цілість, як свого роду літературний документ, без основної переробки”⁴.

У других виданнях своїх збірок “З вершин і низин”, “Мій Ізмарагд” Франко в тих місцях, де не порушувались ритм і рими віршів, замінював: діалектні закінчення іменників, займенників і прикметників (*таков темнов на такою темною, нияков – ниякою*), форми *щастем* на *щастям*, займенники *вни, мні, ми, сі* на *вони*,

¹ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Т.28. – К., 1980. – С.171.

² Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Т.37. – К., 1982. – С. 206.

³ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Т.1. – К., 1976. – С.20.

⁴ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Т.22. – К., 1979. – С.328.

мені, її, йому, слова *ту, сли, тра, най* на *тут, як, треба, хай,* *жизні путь на путь життя* та ін.¹

Багато ж з діалектних елементів, які потрапляли в живу мову, Франко вважав загальнонаціональним надбанням і пропагував їх мовою своїх художніх творів, сподіваючись, що вони органічно ввіллються в єдину українську літературну мову.

Більшою чи меншою мірою говірки нашого краю позначилися на мові художніх творів усіх західноукраїнських письменників, творчість яких припадає на ХІХ і першу половину ХХ ст. Зусилля І. Франка та інших письменників, наукових, культурних, громадських діячів щодо витворення єдиної загальнонаціональної літературної мови увінчалися успіхом фактично вже у повоєнний час. Автори окремих художніх творів другої половини ХХ і початку ХХІ ст. теж іноді вдаються до відтворення в мові персонажів діалектного мовлення, однак міра й спосіб його використання інші. Для відтворення місцевого колориту, мовної індивідуалізації героїв письменники у канву літературної мови вплітають лише окремі діалектні слова, при цьому морфологія та синтаксис авторської мови й мови персонажів залишаються літературнонормативними, фонетичне оформлення діалектного слова максимально наближається до літературної мови.

Ближче до відтворення гуцульської говіркової автентики у поданні мовних формул привітань і прощань були М.Коцюбинський чи Марко Черемшина; пор.:

– Слава Ісусу. Як жінка, маржинка, *ци дужі?*

– Гаразд. Як ви?

(М.Коцюбинський. “Тіні забутих предків”);

– Славайсу!

– Навіки.

– *Ба ци миром*, газдині пишні та годні?

– Ой, миром, вусчки файні та славні, *позаск тепер миром.*

(Марко Черемшина. “Поменник”);

або:

– *Ночюй миром*, Гафійко-душко!

– Гости миром, Петрику любній!

(Марко Черемшина. “Козак”).

¹ Курс історії української літературної мови. – Т. І. – К., 1958. – С.514–515.

Отже, Прикарпаття з мовного погляду виявляє помітну діалектну здиференційованість. Тут межують гуцульський, бойківський, наддністрянський і покутський діалекти, ареали яких поширюються на сусідні області. В окремих населених пунктах наявні переселенські лемківські говірки. Генетична спорідненість і взаємодія в процесі історичного розвитку цих говіркових масивів спричинили чимало спільних для них діалектних рис, однак багато фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних явищ обмежені ареалом лише одного чи двох-трьох діалектів.

Мовні особливості краю знайшли досить повне відображення у місцевому фольклорі та в художній літературі передовсім західноукраїнських письменників ХІХ і першої половини ХХ ст. У сучасній белетристиці лише зі стилістичною і номінативною настановою окремими вкрапленнями використовується зазвичай лексичні діалектизми.

Завдяки витворенню єдиної загальнонаціональної літературної мови, вивченню її більшістю населення краю через школу, пропаганді її через засоби масової інформації, театр, кіно, впливу художньої літератури місцеві діалектні особливості нівелюються. Носієм діалектного мовлення залишається старше покоління людей. У мовленні середнього й молодшого покоління діалектний різновид загальнонаціональної мови співіснує з літературним або більшою чи меншою мірою витісняється ним.